

ЗА ПРЯКОРО-ПРОЗВИЩНИТЕ ПРЕЗИМЕНА НА ЕДНО СТАРО БЪЛГАРСКО СЕЛО¹

Белчо Кръстев (ШУ "Константин Преславски")

Прякорите и прозвищата са творения на народния гений, тъй както негови шедеври са и многото фолклорни жанрове – приказки, песни, пословици, поговорки, гатанки. Те обаче имат своята специфика – твърде жива и динамична е ежедневната им употреба. Освен семиотичен свързващ код между ярки колоритни “събеседници”, тези “бисери” на живата народна реч са и един ономастичен свят, в чиито селения откриваме всичко – данни за етнология, етнография, народопсихология, соцолингвистика, езикова история, съвременност...

Проф. Н. Ковачев силно подчертаваше необходимостта от “задълбочени лингвистични и социологични проучвания” на прякорите (Пр) и прозвищата (Прз) – това неопенимо българско словно богатство.²

В настоящото научно съобщение насочваме внимание към прякори и прозвища, превърнали се и ползвани като фамилни имена (ФИ) и родови имена (РИ). С анализа на стотях ономи, чиито носители са свързани чрез фамилния и родовия си корен с едно от големите старобългарски селища Драгоево, отстоящо на 6–7 км от древната столица Преслав, се опитваме преди всичко да съхраним тези скъпоценни знаци чрез лексикографското им описване. Събраният микроантропонимен материал е видян и анализиран и с оглед на съществуващия за сега единствен Речник на личните и фамилни имена у българите от Стефан Илчев, издаден от БАН през 1969 г. По-нататък в изложението ще бъдат открити липсващите в този речник родово-фамилни имена на драгоевци; ще разширим характеристиките на някои от тези имена, присъстващи в речника.

Във връзка със семантично-лингвистичните аспекти на презимената, произлезли от ФИ и РИ, ще подчертаем някои особености:

1. Погледната в историко-семантичен план, разглежданата група е твърде разнообразна. Най-общо казано, тя отразява колоритно историята, бита, душевността, психическите и физически качества, социалния и професионален статус и пр. на старите и днешните българи, живели и живеещи по тези земи. Не малък брой имена назовават кореняшки драгоевски родове: *Ахмàкови, Вàлекови, Еланджìеви, Зàйковци, Казàкови, Камбùрови, Кàтревци, Кòзековци, Калимàрови, Куемджìеви, Лунгови, Люцкàнови, Маджàрови, Маркìшки, Мисìрковци, Папàзови, Сърчибàнови, Таралèжкови, Топàлови, Урùмови, Чепкèнови, Чивгèнови, Чолàкови, Яламòви, Ямùкови* и др.

Миграционните процеси до Освобождението и след това са един от съществените фактори, влияещи върху разнообразието на микроантропонимите. Тези процеси често трудно се “улавят”. Задълбоченото етимологизиране на презимената, произлезли от прякори и прозвища, би помогнало не малко. Съдейки по значението на имената например, интерес в това отношение за нас представлява Ришковци (ФИ – *Рìшков*). Тях местното население нарича *ришкул'а* (-т'j). Получили са Прз си поради това, че са се преселили по време на руско-турските войни от с. Риш, Шуменско. В по-ново време преселените от с. Осмар наричат “*осмàряни*” [Йордан Осмàрски], от Добруджа – “*добруджàнци*” [Георги Добруджàнец], Стоян Петров *Бежанèца* [*Бежанèцов*], Иван *Рìлата, Родòпата* и др. Тези Прз постепенно започват да се възприемат като ФИ. Писменото им отбелязване в официално-деловите документи всъщност ги утвърждава и узаконява. Живеещите днес в *Казàшката* махала *Казанлìеви* пък са дошли от гр. Котел. По-стари преселници са и прадедите на *Марангòзови* [*Мърънгуз'атъ*]; *Кантимèрови* [*Кантимèровци*] дошли от Южна Тракия, родът *Урùмови*, живеещ понастоящем в гр. Преслав и в с. Кирково, е дошъл от Чорленско.³ Преселнически родове са и *Чилингìрови, Билбèрови* и др. Цели фамилии и отделни жители на с. Драгоево по-интензивно са се изселвали по време на междуособиците в Османската империя и при ред още събития.⁴

Със сигурност например се знае, че преди Освобождението драгоевски фамилии се заселили в Северна Добруджа, главно в

Каса̀пкьой, Карам̀анкьой, Голям Гаргалѣк и др.⁵ Стилиян Чилинги́ров посочва, че фамилии от Преславско (по-конкретно от с. Драгоево) са основали цели села в Добруджа преди два века.⁶

Наши български фамилни имена среща́ме не случайно и днес всред бесарабските българи. При скорошните ми срещи с известния поет на Буджака Нико Стоянов записах някои от тях, измежду които: *Валекови* (с. Нова Ива̀новка), *Гайд̀арови*, *Ял'андж̀иеви* (при гагаузите), *Заб̀унови* (Иван Забунов – дн. председател на българското дружество “Възраждане”, родом от с. Твърдица); *З̀айовци* (в Драгоево – *З̀айковци*); *Каз̀акови* (ФИ в Молдова); *Казанл̀иеви* (РИ при гагаузите в Бесарабия), *Кам̀бурови* (в Молдова); ФИ с първа съставка *Кара* (*Карак̀олевци*, *Карат̀одорови*, *Караг̀енови*); *Мурз̀акови* (с. Твърдица); *Ков̀ачеви*, *Кь̀осеви*, *Пап̀азови*, *Лунгови*, *Люц̀анови* (в гр. Кишинев), *Мадж̀арови* (например поетът-бесарабин Димитър *Мадж̀аров*), Прз *Марк̀ишки* (букв. от руски, според местния диалект – малката маймунка), *Борим̀ечков* (Димитър и Иван от Тараклия), *Мис̀иркови*, *С̀ертєви* (при гагаузите), *Топ̀алови* (в с. Девеклия, дн. Делени), *Уз̀унови* (с. Нова Ивановка), *Ур̀умови*, *Черв̀енкови* и др.

Повечето от току-що изброените имена съществуват в списъка на стоте драгоевски презимена. Задълбочените проучвания по-нататък ще помогнат за изясняване на генеалогията на имената и връзката им със съответните миграционни процеси.

За изселници от Драгоево съобщава и Ил. Р. Блъсков в повестта “Пиян баша”, издадена през 1879 г. Любопитно е да споменем, че от с. Драгоево родът *Дж̀о̀сковци* (имащ и днес живи наследници в селото) е далечен потомък на Васил-Друмевия род. Всъщност дядото по бащина линия на митрополит Климент Търновски по прякор е наричан *Дж̀о̀ската*. Той идва от с. Прилеп (Добрал), Бургаско, в Драгоево през първите години на XIX в.⁷ Родственици на *Др̀умєви* са *Авж̀иеви* [*В̀вж̀ий̀атѣ*], чиито фамилии също до днес живеят в селото, в гр. Шумен и другаде.⁸

От Драгоево произхожда и Симеон *К̀укчув* – дядо по баща на видния български революционер Панайот Волов.⁹

Драгоевски фамилии, изселени до Освобождението, в околните по-близки и по-отдалечени от Драгоево селища: Златар, Смядово, Преслав, Салманово, Мараш, Шумен, Търговище, Варна, Бургас, София, Риш, из цяло Герлово и по други краища на страната.

Най-многочислената подгрупа от разглежданите тук оними по отношение на семантиката е с диалектен и общобългарски произход. Срв. напр. *Бѡжєв*, -и (диал. *бѡжек* ‘просяк’); *Брѣнковци* (диал. *брѣнкотия* – ‘бъркотия’); *Бързѣков* (в диал. *бързѣк* означава ‘човек, който умее да работи бързо или да ходи бързо; бърз човек’); *Вадушѣ* (-ов, -и) (диал. *вадидушник* – ‘припрян човек; груб, недодялан’); *Вѣляков*, -и (по физически качества – имали в рода си нисък, набит, окръглен, ‘валчест’ човек, притежавал голяма физическа сила); *Галѣдовѣ*, *Галѣдовци* [*Галѣд’атѣ*] – (най-вероятно поради това, че са отглеждали черни, мръсни, нечисти животни – свине, биволи и др.); *Гѣнгов*, -и (Пр *Гѣнгата*, *Гѣнгорѣта* – в диал. **гѣнга(ра)* ‘нещо едро, обемисто’, “Едри хора са Гѣнгорѣта”; вж. БЕР. Т. 2, с. 199); *Герѣв*, -и (във връзка със случила се постъпка, преценена като “героична” – дядо Васил *Герѣта*); *Джѣсковци* (диал. *джѣснат* ‘натруфен, нагизден, напарфюмиран’); *Кѣнтимѣров*, -и (в диал. *кѣнтимѣр*, *кѣнтимѣрчѣ* ‘вид градинско цвете; дребен, силно ухаещ карамфил’); *Кѣпчѣров*, -и (от диал. **кѣпчѣр* ‘който изпива всичко до дъно; в смисъл на алчен, ненаситен, лаком’); *Лѣуцѣановѣ* (от диал. **лѣуцѣ* от *лѣудски* ‘чужд’ – защитно име) и др.

Тези имена срещаме в Илчевия речник. Не са отбелязани обаче *Лѣшковци* (в Драгоево има и м. *Лѣсковци*, *Лѣсковец*); *Ѡйцов*, -и (у Н. Ковачев, ЧЕРЛИ, 1995, с. 390) намираме ЛИ *Ѡйка*, ж., каквото не е засвидетелствано в драгоевската антропонимия); *Ѡговци* (у Ст. Илчев, с. 366 – *Ѡгнов*, ф. – в м. *Ѡгнев* или **Ѡгньов*, Варна), *Ѡсмѣрски*, *Рѣшковци*, *Пѣстѣловци*, *Рѣгльѣвци* (близо до *Рѣглев* – вж. у Ст. Илчев, с. 434); *Сѣтѣцовѣ* (понеже имали в рода си свещеник, светец); *Сѣртѣв*, -и (у Ст. Илчев, с. 448 – *Сѣртѣв* и *Сѣртѣв*) и др.

Речникът на Илчев се нуждае от допълнения и доуточнения по отношение на тълкуването и разпространението на някои от фамилиите и родовите имена. Т.напр. от 100-тях изследвани от нас презимена само при шест е отбелязано, че се срещат в Драгоево. Тези презимена са следните: *Мѣчков* (с. 331), *Кѣтрѣв* (с. 247), *Кѣров*, Др. 1842 (с. 244), *Тѣралѣжков*, -и (с. 474), *Чѣвгънов*, -и (с. 542), *Ямуков*, -и (с. 570). Фамилиите *Мѣркишки* (с. 323) и *Шѣрбановѣ* (с. 570), при които е посочено Пс (Преслав), всъщност са преселени от Драгоево.

Около 1/3 (прибл. 30%) от прякоро-прозвищните фамилии и

родови имена на Драгоево са с турски корен: *Авджиев, -и; Буламачев, -и, Буламачовци; Дервишов, -и; Еланджиев, -и; Енгьдзов, -и [Енг'оз'атъ]; Забунув, -и; Кавалджиев, -и; Камбуров, -и; Карагьдзов, -и; Кадирковци; Керелезов, -и; Кемалов, -и; Куюмджиев, -и; Кьдсев, -и; Папазов, -и; Манджовци; Муртаджиев, -и* (в РЛФИ, с. 347 със значение 'отстъпник от вярата или от думата си', а в Др. – 'събирач на яйца'); *Сертъов, -и; Скендеров, -и, Скендеровци; Субашови [Субашата]; Сърчибанови; Терзиев, -и; Топалов, -и; Търлев, -и; Узунув, -и; Чепкьнов, -и [Чъпкьн'атъ]; Чивгьнов, -и; Чилингиров, -и; Чолаков, -и; Яламов, -и; Ямуков, -и, Ямуковци (Йъмучатъ)* и др.

Едно от имената е с руски корен – *Казакв*, а четири с румънски – *Маркйшки, Могушеви*,¹⁰ *Музакви*¹¹ и *Лунгови*¹².

По-големият брой презимена с турски корен, както и топонимията на Драгоево, опровергават тезата за чисто българския състав на селото. Това, че се пее във фолклора: "Село, село Драгоево, откак се е заселило, турци не са минавали", е по-скоро плод на народната фантазия и на свободолюбивите народни възжеления. Наличието на десетките презимена с турски корен не е резултат само и единствено на миграциите и робството. То показва, че по тези места е имало едно по-дълго съжителство с тюркското и турското население, макар и Драгоево в определен отрязък от време да се е ползвало с привилегиите на дервентджийско селище. Това съжителство именно оставя дълбоки следи и в ономастиката.

2. По отношение на езиковата характеристика на стоте наблюдавани онима ще отбележим, че и днес при употребата им в устната разговорна реч те съхраняват чертите на мизийските говори (по-конкретно на шуменския говор).

Много характерна в Драгоево при фамилните имена е -у-формата (явно повлияна не само от члена за м.р. при същ. нрц. имена -о, -у): напр. *Стоян Валяку* (вм. *Валяков*); *Дервишу* (вм. *Дервишев*); *Калимару* (вм. *Калимаров*); *Кемалу* (вм. *Кемалов*); *Угрену* (вм. *Угренов*); *Данчо Уруму* (вм. *Урумов, -и*); *Еланджйку, Куюмджйу, Шопйу, Шоп'у* и др. (Това по-скоро са типове, чийто по-стар модел е следния: *Стоян син на Валека*, както е при *Деню Рачу – Деню, син на Рачо*).

В писмени източници (регистри на джелепкишаните, салнамета, надписи върху утвари и др.), датирани от XVI–XIX в., се

среща форма от типа на: *Андрея Лазар Куюмджи, Димо Базаргян, Миха Рад, Сиво Калман, Петко Пенто, Бойко Петлай, Петър Мината* и др.¹³ Тези ранни начини на именуване, съществували в българската ономастична традиция, продължават да влияят и до днес и върху ФИ, и върху РИ. Срв. също: *Гануш Димитру Калимàру, Деню Рàчу Кòзеку, Върби Начу Казàку, Димитър Петру Светèцу* и др. Тук, разбира се, става дума само за остатъци, а не за изцяло съхранени по-стари модели на именуване.

Много особената фонетика, подчертавана неведнъж в езиковедски проучвания за Шуменския говор (и в частност за диалекта на с. Драгоево)¹⁴, се потвърждава и от ономастичния материал. Без да навлизаме в подробности, ще изтъкнем изговора на стб. **ѣ** като широко (è) при определени фонетични позиции [*Чèпкън'àтъ*]; силно омекотяване пред суфикс *-ов/-ев* при отделни презимена [*Сèрт'òфтe*] вм. *Сèртеви*, [*Субаш'òфтe*] вм. *Субашеви/Субашови*, [*Шòп'ови*] вм. *Шòпови* и др.

Остатъците от гласна *ы* са особено изявени при разглежданите оними: [*Билбèрууýt'ъ*], вм. *Билбèровите*, [*Галùдоуýt'ъ*] вм. *Галùдовите*, [*Зайкоуýt'ъ*] вм. *Зайковите* и др.

В словообразователно отношение ще откروим на първо място ФИ, образувани от личен прякор на дядото:

- със суфикс **-ов/-ев**. Откриваме ги във възрожденски печатни книги и писмени документи от 40-те и 50-те години на ХІХ в. Вж. напр.: Илия Чанков *Камбуров* – черковен дарител, 1824 г.; Киро Г. *Дойков* (1850-1921); свещ. Никола Д. *Ахмаков* (1874-1949); Петър *Шишков* (изселен преди Освобождението в Герлово); Иван Данов *Еланджйев* и др.

- При РИ:

- със суфикс **-ов/-ев + и**: *Бързàкови, Бъчвàрови, Гайдàрови, Гангови, Галùдови, Даскалови, Щуркови, Яламòви, Ямукови, Гердеви, Катреви, Ковàчеви, Кьòсеви, Сèртеви, Терзйèви* и др.

- със суфикс **-ск, -и**: *Осмàрски, Рйлски* и др.

- със суфикс **-ец-а**: *Добруджанеца, Америкàнеца* и др.

- със суфикс **-ов (-ев) + ци**: *Бербèровци, Буламàчовци, Ганговци, Дждòсковци, Дългдèньовци, Карагъдзовци, Керелèзовци, Кòзекòвци, Папàзовци, Мìндовци, Мисìрковци, Обрèшковци, Топàловци, Узùновци, Урùмовци, Чилингйèровци, Чй̀нковци, Чолàковци, Хъровци* и др.

- със суфикс **-ов-** и (**-те**): *Модгушовите, Пистоловите*;
- с тур. **-џи** (**-джи**): Кирьо *Казанджи*, дарител (1842).
- РИ Пр с окончание **-а, -я** + чл. **-та**, мн. ч.: *Брънковята, Еланджията, Кипчорята, Карамузачата, Козечата, Марангозята, Меденкорята, Мисирколята, Ръглята, Субашата, Чинкорята* и др. Този модел е вариант на **-ов (-ев) + -и**. Срв. напр. *Валяков / Валячата, Камбуров / Камбурята, Карамузаков / Карамузачата, Субашев / Субашата* и др. Моделът Пр с оконч. **-а, -я** + чл. **-та** е по-разговорен, характерен е за обиходната устна реч. Той е по-старинен и носи определени стилистични оттенъци на пейоративност. *Ришкови* например звучи по-официално и е писмен вариант, докато *Ришковци* и *Ришколята* изразява известна пренебрежителност, неуважителност към това РИ. Обикновено подобни варианти се използват, за да се изрази негативно, неприязнено отношение от типа на “Махни ги, *Ришкул’а*... Дай им да лапат от чуждото...” Или “...*Чепкънята* са проклето племе. С тях да си нямаш вземане-даване”; “*Субаша* – кой ли не ги знай колко струват” и т. н.

В разглежданата група има презимена (макар и рядко), образувани от една и съща изходна основа, но по различни модели (типове, образци). Напр. *Шдпови* и *Шопиеви*. Двата модела в посочения случай са се получили, за да бъдат разграничени назованите два различни рода. Подобно разграничаване има при *Гайдов* и *Гайдаров*; *Говедаров* и *Говедарчов*; *Хърви* и *Хървци*, *Хървци* и др.¹⁵

В заключение ще подчертаем: изследваните 100 онима на прякорно-прозвищни презимена подчертават дълголетния сложен и драматичен път на селището, успяло да съхрани такова разнообразие от имена. Изследването на историята, етимологията и езиковите им особености са принос към нашата антропонимия. С право те следва да заемат съответното място в подготвяния Речник на ФЕ у българите през ХХ в.

БЕЛЕЖКИ

¹ Емпиричният материал, включен в настоящото съобщение е събиран от с. Драгоево, Шуменско – родното място на автора. Ползвани са местни информатори от 60 до 85-годишна възраст (мъже и жени) и сътрудници от кметството. По-голямата част от анализиранияте презимена (РИ и ФИ)

- присъстват в “Поименен каталог на ЕГН на картотеката от с. Драгоево”, 24.X.1978 г., любезно предоставен ми за ползване от секретаря на кметството Петър Михалев Петров. Ползван е и най-новият телефонен указател на Шумен и Шуменско.
- ² **Ковачев, Н.** Българска ономастика (Наука за собствените имена). С., 1987, с. 161.
- ³ **Кръстев, Б.** Село Драгоево, Шуменско (материали и документи). Шумен, 1998, с. 74 и сл.
- ⁴ Вж. в. “Дунавски лебед”, No 60, 21 ноември 1861 г. Имената и презимената на драгоевчани, изселени в Русия, се срещат в публикувания във вестника списък от Раковски.
- ⁵ **Арнаулов, М.** Северна Добруджа. Етнографски наблюдения и народни песни. – Сборник за народни умотворения. Т. XXXV, 1923, с. 35.
- ⁶ **Чилингиров, Ст.** Добруджа и нашето Възраждане. С., 1917, с. 180.
- ⁷ **Кръстев, Б.** Цит. съч., с. 159 и сл.
- ⁸ Пак там, с. 79.
- ⁹ **Панайотов, Тр.** Панайот Волов. Живот и дело. Шумен, 2000.
- ¹⁰ Вж. в речника на **Jorgu Iordan**. Dicționar al numelor de familie românești. București, 1983, p. 315 – в румънски е със значение на *висок*. **N. A. Constantinescu** го смята за славянско – **Constantinescu, N. A.** Dicționar onomastic rominesc. București, 1963, p. 325.
- ¹¹ *Huză* – от *Hamza*, а то известно като фамилно болярско, донесено вероятно от албанци, известно още от XV в.; има варианти *Amza* и др. Вж. у **Constantinescu, N. A.** Op. cit., p. 330.
- ¹² **N. A. Константинуеску** в цитирания румънски речник го извежда от *lung*, прилагателно име със значение на “дълъг”. Вж. в БЕР. Т. 3, с. 510, където *лънга* е със значение на бенка, лунички по кожата. С това значение и днес го срещаме в Банат.
- ¹³ Вж. у: **Георгиева, Д., Пенков, М.** Шумен и Шуменско, XV–XIX в. Документи и материали. Шумен, 1996, с. 46–47, 428.
- ¹⁴ **Стойков, Ст.** Българска диалектология. С., 1968, 71–72; **Попиванов, Г.** Особенности на шуменския говор. – В: Изследвания в чест на проф. д-р Симеон Русакиев. Шумен, 1982, с. 27 и сл.; **Кръстев, Б.** Личноименният фонд на с. Драгоево, Шуменско. – В: Състояние и проблеми на българската ономастика. Т. 6. Велико Търново, 2002, 221–227.
- ¹⁵ Вж. **Ковачев, Н.** Антропонимични ойконими от Севлиевско в турски документи от XV в. – В: Трудове на ВПИ “Братя Кирил и Методий”, Велико Търново. Т. III, 1965, с. 102.